

جغرافیای فرهنگی شاخه دیگری از دانش جغرافیا

• مرضیه حیدری

هویت، موجودیت و همه پیشرفت‌های جوامع در گرو علوم، اعتقادات و فرهنگ‌های ارزشی آن جامعه است. بدینسان، همه امور جامعه بستگی به فرهنگ و ارزش‌های آن دارد و سعادت و انحطاط ملت‌ها در گرو فرهنگ جامعه است. بُعد فرهنگی علاوه بر اینکه در بررسی رفتار انسان و جامعه حائز اهمیت است، در محیط بین‌المللی نیز اهمیت خاصی دارد؛ زیرا بین کشورها تفاوت‌های فرهنگی مشخصی وجود دارد. در واقع این فرهنگ است که الزام می‌آورد چگونه عمل کنیم. باتوجه به نقش زیربنایی فرهنگ و اهمیت اهداف فرهنگی نظام، توجه خاص به مقوله فرهنگ ضروری می‌نماید. جغرافیای فرهنگی از عرصه‌های علمی - تخصصی شناخته شده‌ای است که همانند دیگر حوزه‌ها و شاخه‌ها، جغرافیدانان درباره ماهیت و مرزهای آن وحدت نظر ندارند، لذا نظرات و برداشت‌های متفاوتی در این زمینه عرضه شده است. تری جردن و لستر رانتوری در کتاب جغرافیای فرهنگی این دیدگاه‌ها را در چارچوب دیدگاه جامع جغرافیای فرهنگی بسیار دقیق و موشکافانه مورد بررسی قرار داده‌اند.

کتاب مقدمه‌ای بر جغرافیای فرهنگی در سیزده فصل تهیه و تنظیم شده است. فصل اول به ماهیت، قلمرو، روش و مبنای نظری جغرافیای فرهنگی پرداخته است. در این فصل، پنج مفهوم کلیدی یعنی «ناحیه فرهنگی»، «بخش فرهنگی»، «بوم‌شناسی فرهنگی»، «درهم‌تنیدگی فرهنگی» و «چشم‌انداز فرهنگی»، تشریح شده و بر کاربرد آنها در تبیین مسائل جغرافیای فرهنگی تأکید شده است. این مفاهیم اجزاء به هم پیوسته یک مجموعه هستند. الگوهای فضایی فرهنگ همانگونه که در نقشه‌های نواحی فرهنگی نیز نشان داده شده است، در چشم‌اندازهای فرهنگی نمود پیدا می‌کنند و به تفسیر بوم‌شناسی نیازمندند. همچنین بیانگر بخش فرهنگی و درهم‌تنیدگی فرهنگی نیز هستند.

در فصل دوم، مردم روی زمین از نظر نواحی جمعیتی، تراکم، مولد، مرگ و میر، انفجار جمعیتی، راه حل‌های فن‌آورانه غرب، راه‌حل‌های ممالک در حال توسعه، مهاجرت و سکونت‌گاه‌های روستایی مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند. درهم‌تنیدگی فرهنگی ابزاری برای تداعی و تبیین ارتباط و وابستگی جمعیت‌شناسی و جابه‌جایی انسان‌ها با عناصر فرهنگی نظیر نظام‌های قانونی، اولویت‌های غذایی، تحریم‌های مهاجرتی،

■ مقدمه‌ای بر جغرافیای فرهنگی

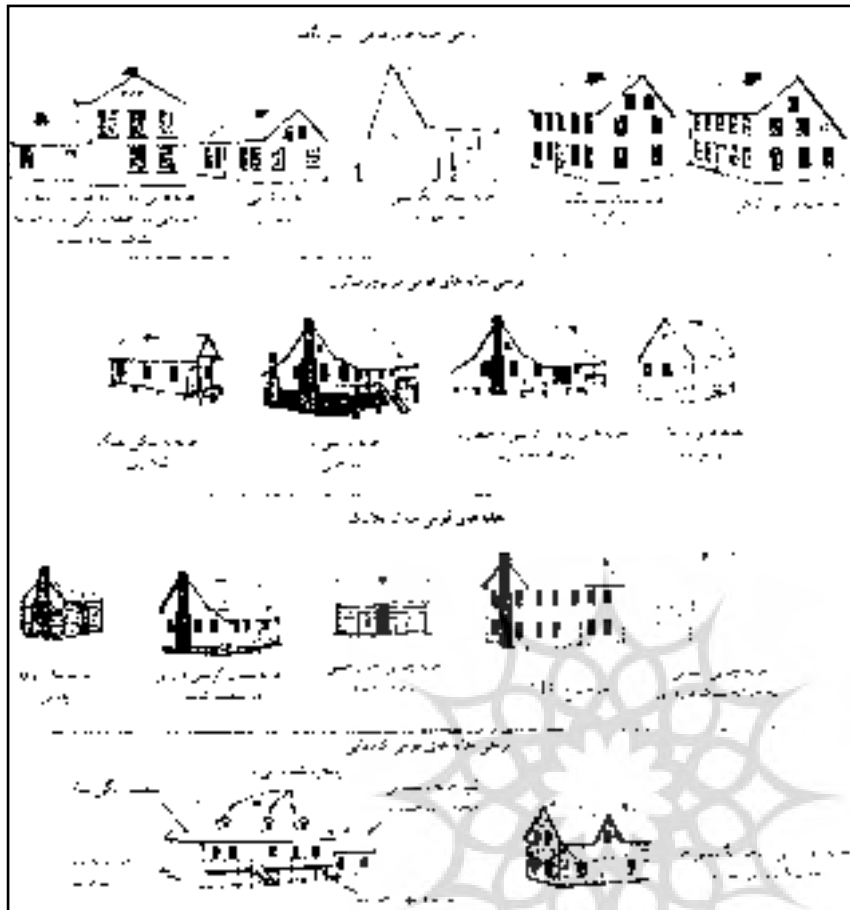
■ نویسندگان: تری ج. جردن و لستر رانتوری

■ Terry.G. Jordan, Lester rowntree

■ مترجمان: دکتر سیمین تولایی و دکتر محمد سلیمانی

■ ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۸۰، ۵۸۱ ص، چاپ

اول، ۳۰/۰۰۰ ریال، شابک ۹۶۴-۵۹۳۳-۴۸-X

درهم تنیدگی فرهنگی ابزاری برای تداعی و تبیین ارتباط و وابستگی جمعیت‌شناسی و جابه‌جایی انسان‌ها با عناصر فرهنگی نظیر نظام‌های قانونی، اولویت‌های غذایی، تحریم‌های مهاجرتی، منازعات سیاسی بین‌المللی و فرصت‌های اقتصادی است

زبان بخش ضروری یک فرهنگ است و از طریق پنج مفهوم جغرافیای فرهنگی قابل مطالعه می‌باشد. خانواده‌های زبانی، لهجه‌ها، لغات، تلفظ‌ها و اسم‌های مکانی

موضوع فصل پنجم پیدایش و تفرق زبان‌ها است. زبان بخش ضروری یک فرهنگ است و از طریق پنج مفهوم جغرافیای فرهنگی قابل مطالعه می‌باشد. خانواده‌های زبانی، لهجه‌ها، لغات، تلفظ‌ها و اسم‌های مکانی نشانگر تغییرات فضایی مشخص در قالب نقشه‌های جغرافیایی است. این تفاوت‌ها خود سبب پیدایش نواحی فرهنگی زبانی گوناگونی شده است. مطالعه درهم‌تنیدگی فرهنگی زبانی روابط و پیوندهای علی میان زبان و دیگر عناصر فرهنگی را آشکارا نشان می‌دهد. در حقیقت، زبان پایه‌ای برای بیان دیگر ویژگی‌های فرهنگی است.

فصل ششم شامل قلمروهای مذهبی است. دین به عنوان تار و پود فرهنگ هر جامعه به شکلی قاطع درهم تنیده شده و مفهوم بوم‌شناسی فرهنگی برخی پیوندهای بنیادی میان دین و محیط طبیعی را نشان می‌دهد. این امر موجب تقویت بیشتر دیدگاهی می‌شود که فرهنگ‌ها را در کل به عنوان یک موجودیت کارکردی در نظر می‌گیرد.

در فصل هفتم به مطالعه فرهنگ‌های سنتی پرداخته شده و به جوانب مادی و غیرمادی زندگی قومی توجه می‌شود. نظر به اینکه فرهنگ قومی تفاوت‌ها و تنوعات زیادی را از مکانی به مکان دیگر نشان می‌دهد؛ از این رو ناحیه فرهنگی به عنوان

منازعات سیاسی بین‌المللی و فرصت‌های اقتصادی است. فصل سوم شامل دنیای کشاورزی است. در این فصل الگوی ناحیه‌ای در قالب دوازده ناحیه کشاورزی بیان شده است. طیف این نواحی از نظام کشاورزی سنتی کارگر طلب در منطقه جنگل‌های استوایی تا نظام مکانیزه تجاری غلات در کمربند گندم عرض متوسط متفاوت است. بوم‌شناسی فرهنگی در خیش زدن خاک و تغلیف دام بر روی چمنزارهای طبیعی خود را نشان می‌دهد. درهم‌تنیدگی فرهنگی، روابط علی میان کشاورزی و دیگر اشکال و نمودهای فرهنگی را به ما می‌آموزد.

در فصل چهارم تفاوت‌های فضایی - سیاسی از الگوهای انتخاباتی منطقه‌ای گرفته تا نظم فضایی در اردوگاه‌های قدرت‌های بین‌المللی با ابعاد مختلف مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. به طور مشخص دولت‌های سیاسی شورشی و یا مستقل، به عنوان نواحی فرهنگی حیاتی نقش خود را ایفا می‌کنند و به شکل‌های سایر جنبه‌های فرهنگی کمک می‌کنند. نواحی فرهنگی - سیاسی همانند جزر و مد دائماً در بستر خود در حال تغییرند و پدیده‌های سیاسی نظیر حکومت‌های چریکی، حق رأی زنان و توسعه قلمرو ملی کشورها در مسیر پخش خود از مکانی به مکان دیگر جابه‌جا می‌شوند.

اگرچه نخستین شهرها در مکان‌های خاص ایجاد شدند، لیکن زندگی شهری در حال حاضر در سطح جهان اشاعه یافته است و تمامی پیش‌بینی‌ها و اظهارات متخصصان حکایت از آن دارد که کره زمین در دهه‌های آینده به طور فزاینده‌ای شهرنشین خواهد شد

و یا نواحی فرهنگی در نظر گرفته شوند. شهرها به عنوان تجلی‌گاه هنرهای انسان، چشم‌اندازهای فرهنگی جذابی را ارائه می‌دهند که حاوی پیام‌هایی درباره ما و کنش متقابل مان با محیط است. چشم‌اندازهای شهری انواع گوناگونی از اطلاعات را درباره تغییرات، گذشته، وضع کنونی، ارزش‌های بصری و نمادین که تمامی آن‌ها در معرض تخیلات و ادراکات فردی نیز هست منتقل می‌کند.

در فصل دوازدهم موضوع صنعت و بافت حمل و نقل تشریح می‌شود. این امر تغییرات فرهنگی وسیعی را به همراه داشته است. انقلاب صنعتی فرهنگ‌ها و چشم‌اندازهای برخی از سرزمین‌ها را در مقیاس وسیع تغییر داده است، به طوری که اگر ساکنان یک قرن قبل این سرزمین به آنجا رجوع کنند دچار حیرت می‌شوند. آثار فعالیت‌های صنعتی بر محیط از طریق مطالعه بوم‌شناسی فرهنگی شناخته می‌شود. ویرانی‌های ناشی از صنعت در برخی مکان‌ها به وضعیت هشداردهنده‌ای رسیده است، لیکن ارتباط میان صنعت و محیط یک طرفه نیست. محیط نیز مکان‌یابی صنعتی را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

آخرین بخش کتاب (فصل سیزدهم)، کاربرد جغرافیای فرهنگی: دیدگاه مطالعه موردی است. در این فصل به عنوان نتیجه‌گیری به طور روشن نشان داده می‌شود که جغرافیای فرهنگی چگونه می‌تواند درباره مسائل و مشکلات محیطی و اجتماعی مبتلا به جهان ما به کار گرفته شود. در این فصل، مطالعات موردی به طور نسبتاً مستقیم با شکلی از تعامل میان انسان و محیط پیوند دارند. در این فصل پنج مطالعه موردی به عنوان ابزاری جهت از بین بردن نقاط ضعف مطرح شده‌اند. این مطالعات موردی عبارت‌اند از: مسایل تغییر چشم‌اندازهای ناحیه‌ای؛ بولیئاس لاگون - کالیفرنیا؛ تغییر سکونتگاه‌ها و وضعیت سلامت در مالزی غربی؛ پخش فرهنگی در هند؛ مسایل مربوط به انقلاب سبز؛ بوم‌شناسی فرهنگی کویرزایی؛ خشکسالی در گریت پلین؛ ناحیه فرهنگی آمیش؛ مطالعه درباره کارآیی انرژی. پایان کتاب اختصاص به فرهنگ واژگان دارد.

ابزار مفیدی برای مطالعه سبک‌های گوناگون زندگی سنتی تلقی می‌شود. به کارگیری مفهوم ناحیه فرهنگی به بقایای هزاران ویژگی فرهنگ قومی در آمریکا نظم فضایی می‌بخشد. جغرافیای فرهنگ قومی و عمومی را می‌توان به عنوان دو فرهنگ متضاد در برابر هم در نظر گرفت. این موضوع (جغرافیای فرهنگ عمومی) در فصل هشتم کتاب مورد بررسی قرار گرفته است. در فرهنگ عمومی، کالاهای مادی به صورت انبوه در کارخانجات تولید می‌شود و اقتصاد پولی بر آن حاکم است. در صورتی که فرهنگ قومی، روابط بین افراد متعدد است که اغلب ماهیتی اجتماعی دارد. نواحی فرهنگی، بیانگر تضادهای فضایی است. با مطالعه پخش فرهنگی، حرکت عناصر فرهنگ عمومی در فضای جغرافیایی به اجمال مشخص می‌گردد. بوم‌شناسی و درهم‌تنیدگی فرهنگی، برخی فرایندها و عوامل مرتبط با ایجاد تنوع‌های فضایی را تبیین می‌کند و چشم‌انداز فرهنگی ما را نسبت به بازتاب‌های عینی و بصری متنوع فرهنگ عمومی آگاه می‌کند.

در فصل نهم به موضوع جغرافیای نژادی پرداخته شده است. گروه‌های نژادی از نظر فضایی تمایل به تجمع دارند. شناخت هویت فضایی پیش‌شرط بیان مسأله نژادی است. پخش فرهنگی این امکان را فراهم می‌آورد تا فرایند انتخابی را که از طریق آن گروه‌های نژادی مهاجر تنها به معرفی بعضی از ویژگی‌های دنیای قدیم خود پرداخته‌اند و دیگر ویژگی‌ها را رها کرده، تغییر داده و یا برخی از ویژگی‌های جدید را پذیرفته‌اند، مشاهده و درک کنیم. نویسندگان کتاب (مقدمه‌ای بر جغرافیای فرهنگی) در فصل دهم به موضوع شهر در زمان و مکان می‌پردازند. به نظر آنها در اثر پیشرفت علوم و فناوری‌های نوین، موجبات تسهیل در مکان خاص، اهلی کردن حیوانات و گیاهان، تمرکز جمعیت، ثروت و قدرت فراهم می‌آید. این امر باعث ظهور اولین شهرها شد. گذار از زندگی روستایی به زندگی شهری با تغییر در سازماندهی زندگی اجتماعی، تقسیم وسیع‌تر نیروی کار و افزایش طبقات اجتماعی همراه بود. اگرچه نخستین شهرها در مکان‌های خاص ایجاد شدند، لیکن زندگی شهری در حال حاضر در سطح جهان اشاعه یافته است و تمامی پیش‌بینی‌ها و اظهارات متخصصان حکایت از آن دارد که کره زمین در دهه‌های آینده به طور فزاینده‌ای شهرنشین خواهد شد.

مردم و فعالیت‌ها در یک موزاییک پیچیده شهری گسترده شده‌اند. این موضوع در فصل یازدهم به تفصیل بیان شده است. در این فصل، اجزاء متنوع ساختار شهری بررسی شده است. نواحی فرهنگی نسبت به آنچه که قبلاً بدان آگاه بودیم در مقیاسی به مراتب کوچک‌تر مطرح هستند، به طوری که محله‌ها و واحدهای سرشماری نیز می‌توانند به عنوان نواحی اجتماعی